

Uluslararası Sistemi Anlama Kılavuzu

Tarihsel Süreçte
Uluslararası Sistemin Evrimi

Ünal Gündoğan

LiBeRtE

Uluslararası Sistemi Anlama Kılavuzu

Tarihsel Süreçte Uluslararası Sistemin Evrimi

Ünal Gündoğan

ISBN: 978-605-9823-93-7

Liberte Yayınları® | 274

1. Baskı: Ağustos 2025

© 2025, Liberte Yayınları®

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında kanunî işlem yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Editörü: **Büşra Sönmez**

İç Tasarım: **Turku Ajans**

Kapak Tasarımı: **Liberte Yayınları**

Baskı: **Bizim Büro Basım Evi Yayın ve Dağıtım Hizmetleri Sanayi**

ve Ticaret Limited Şirketi

Adres: Zübeyde Hanım Mahallesi, Sedef Caddesi 6/A, Altındağ, Ankara

Telefon: (312) 229 99 28 | Faks: (312) 229 99 29 | Sertifika No: 42488

LiBeRtE
yayingrubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 52155

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Dr. Ünal Gündoğan

Dr. Ünal Gündoğan 1967 yılında Niğde’de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Ankara’da tamamladıktan sonra 1989 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nden mezun oldu. Yine aynı üniversitenin Uluslararası İlişkiler Bölümünden Yüksek Lisans (1996) ve Siyaset Biliminden Doktora (2002) derecelerini aldı.

Lisans eğitimi sonrasında Avrupa Birliği Uzman Yardımcısı olarak Türkiye İstatistik Kurumu’nda göreve başladı. Sırasıyla *Avrupa Birliği Uzmanı*, *Şube Müdürü*, *Daire Başkanı* ve *Kurum Başkan Yardımcısı* görevlerinde bulundu. Başbakanlık’ta (Ekonomik ve Mali İşler Başkanlığı) 1 yıl süreyle geçici görevle “Kamu Yönetimi Reformu” alanında çalıştı. Milli Eğitim Bakanlığı ile Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığında *Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürü* olarak görev yaptı. Daha sonra TÜBİTAK *Bilim İnsanı Destekleme Başkanı* görevini yürüttükten sonra Cumhurbaşkanlığında Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu bünyesinde *Raportör* olarak görevlendirildi.

İyi derece *İngilizce*, orta derece *Fransızca* ve *Arapça* bilen Dr. Gündoğan görevleri esnasında sayısız yurt iç ve yurt dışı resmi toplantı, konferans, seminer ve çalışma ziyaretlerine katıldı. Türkiye-Avrupa Birliği katılım müzakerelerinde görev yaptığı kurumları yurt içinde ve dışında temsil etti. *Kıdemli Program Görevlisi* (Kurum adına proje yürütücüsü) ve *Operasyonel Yapı Başkanı* (AB Projelerinde Bakanlığının en üst yetkili kişisi) görevlerinde Avrupa Birliği projelerini yönetti. Bu projeler Avrupa Komisyonu tarafından “en iyi uygulanan projeler” olarak derecelendirildi.

Gümrük Birliği’nin Türk Dış Ticaretine Etkileri (1995, Uzmanlık Tezi), *The Role of Ideology in Revolutionary Iran’s Foreign Policy 1979-1989* (1996, Yüksek Lisans Tezi), *The Liberalisation of the Islamic Political Thought in Turkey: The Case of the Islamic Civil Society Project* (2002, Doktora Tezi) adlı üç tez hazırladı.

Amerikan Yüzyılı: Amerika Birleşik Devletleri’nin Yükselişi ve 11 Eylül 2001, İran ve Ortadoğu, Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya, The Liberalisation of the Islamists During 1990’s: The Debates Aroud the Medina Document and Civil Society Project adlı kitapları ve yurt içi, yurt dışı çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır. Dr. Gündoğan evli ve iki çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz ve Teşekkür	3
Giriş	5
I. Uluslararası Sistem ve Aktörler Üzerindeki Etkisi	21
1. Uluslararası İlişkileri Tanımlama Sorunu ve Sistem Yaklaşımı	21
2. Uluslararası Sistemdeki Değişiklikler	35
3. Uluslararası Sistemin Yapısı	36
4. Küresel Güç Dengelerindeki Değişimler	41
5. Kısa Değerlendirme	43
II. Modern Öncesi Dönemde	
Büyük Karşılaşmalar (MS. 0–1300)	45
1. Kadim Geçmişten Kalan Miras	47
<i>Mezopotamya Uygarlıkları, Mısır, Persler, Yahudiler</i>	48
<i>Antik Yunanlılar, Romalılar, Kavimler Göçü ve Hunlar</i>	63
<i>Çin, Hint ve Amerika Medeniyetleri</i>	73
2. Eski ile Yeni Arasındaki Köprü: Doğu Romanın (Bizans) Hikâyesi.	83
3. Yeni Küresel Aktörlerin Devreye Girişi:	
İslam'ın Doğuşu ve Büyük İslam Devletlerinin Ortaya Çıkışı	88
İslam Devletlerinin Yükselişi: Halifeler, Emeviler ve Abbasiler	88
Türk Devletlerinin Devreye Girişi: Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti	108
Sultan Selahaddin ve Eyyubiler	115
Memlükler	118
4. Yeni Küresel Aktörlerin Devreye Girişi: Roma Sonrası Avrupa'nın Şekillenışı.	121
Frank, Karolenj İmparatorluğu ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu	121
Avrupa'da Hristiyanlığın Gelişimi, Kilise ve Papalık Devleti	124
Fransa'nın Yükselişi	127
Büyük Britanya'nın (İngiltere) Kuruluşu ve Yükselişi	130
Habsburg Hanedanı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu	133

5. Doğu-Batı Karşılaşmalarına/Kapışmalarına Devam:

Haçlı Seferleri ve Moğol İstilaları.	136
<i>Haçlı seferleri (1096-1291)</i>	<i>136</i>
<i>Birinci Haçlı Seferi</i>	<i>139</i>
<i>İkinci Haçlı Seferi</i>	<i>143</i>
<i>Üçüncü Haçlı Seferi</i>	<i>146</i>
<i>Dördüncü Haçlı Seferi, Konstantinopolis'in (İstanbul) Yağmalanması, Latin İmparatorluğu'nun Kuruluşu (1204-1261)</i>	<i>149</i>
<i>Beşinci Haçlı Seferi.</i>	<i>152</i>
<i>Altıncı Haçlı Seferi ve Kudüs'ün Kaybı ve Geri Alınması</i>	<i>155</i>
<i>Yedinci Haçlı Seferi</i>	<i>157</i>
<i>Sekizinci ve Sonraki Haçlı Seferi</i>	<i>158</i>
<i>Haçlı Seferlerinin Sonuçları</i>	<i>162</i>
<i>Moğol İstilaları</i>	<i>166</i>
<i>Moğolların Yükselişe Geçmeleri</i>	<i>168</i>
<i>Moğol İstilalarının Sonuçları</i>	<i>174</i>

III. Avrupa Merkezli (Eurocentric) Modern Uluslararası Sisteme Doğru: Siyasi, İdeolojik ve Kültürel Temellerin Oluşumu (1300-1600) 177

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Yükselişi	178
2. Avrupa'da Yüz Yıl Savaşları (1337-1453).	188
3. Rönesans ve Coğrafi Keşiflerin Başlaması	189
4. Portekiz, İspanyol ve Hollanda İmparatorlukları Hâkimiyeti.	194
5. Reform Hareketleri ve Mezhep Savaşları	199
6. Aydınlanma.	207
7. Sekülerleşme (Sekülerizm, Laiklik)	210
8. Kısa Değerlendirme	215

IV. Avrupa Merkezli (Eurocentric) Modern Uluslararası Sistem (1600-1945) 217

1. Otuz Yıl Savaşları (1618-1648), Westfalya Antlaşması (1648) ve Ulus Devletler Sisteminin Oluşumu.	218
2. Britanya İmparatorluğu'nun Küresel Hâkimiyeti, Sanayileşme ve Modernleşme	221
3. Prusya'nın Yükselişi.	227
4. Çarlık Rusya'sının Sisteme Girişi.	228
5. Yedi Yıl Savaşları (1756-1763).	231
6. Amerikan Devrimi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşu, 1776	233
7. 1789 Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları	236

8. 1815 Viyana Kongresi, Viyana Düzeni	240
9. Monroe Doktrini ve ABD'nin Meydan Okuması.	244
10. Avrupa'da Devrim, Darbe, Ayaklanma Rüzgârları: 1830 ve 1848 Olayları ve Viyana Düzeninin çöküşü.	245
11. Kırım Savaşı (1853-1856) ve Yıkıcı Savaşlar Döneminin Başlaması.	248
12. İtalyan Birliği'nin Kurulması (1860-1870)	250
13. Amerikan İç Savaşı (1861-1865)	251
14. 1898 İspanya-ABD Savaşı ve İspanya'nın Zayıflaması	253
15. Alman Birliği'nin Kurulması (1871)	254
16. Osmanlı İmparatorluğundaki Gelişmeler (1856 Sonrası durum)	257
17. Birinci Dünya Savaşı ve Eski Düzenin Sonu	259
<i>Bolşevik Devrimi, 1917.</i>	<i>267</i>
<i>Savaş Sonrası Diğer Gelişmeler: Wilson İlkeleri, 1929 Buhranı, Alman Nazizmi.</i>	<i>269</i>
18. İkinci Dünya Savaşı ve Uluslararası Düzenin Yeniden Tesisi Çabaları	277
19. Kısa Değerlendirme	285

V. Soğuk Savaş Düzeni: İki Süper Gücün İdeolojik Savaşı ve Uluslararası Sisteme Yeni Aktörlerin Girişi (1945-1991) 287

1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dünyanın Görünümü	287
2. Soğuk Savaşın Genel Karakteristikleri	291
3. Soğuk Savaş Yılları Önemli Olayları	296
<i>Almanya-Berlin Sorunu ve Soğuk Savaşın Başlaması</i>	<i>296</i>
<i>Kore Savaşı (1950-1953)</i>	<i>297</i>
<i>Süveyş Krizi (1956)</i>	<i>298</i>
<i>Macaristan Ayaklanması (1956)</i>	<i>298</i>
<i>Berlin Duvarı (1961)</i>	<i>300</i>
<i>Küba Krizi (1962)</i>	<i>300</i>
<i>Çek (Prag) Baharı (1968)</i>	<i>300</i>
<i>Vietnam Savaşı (1965-1973)</i>	<i>301</i>
<i>Kıbrıs Barış Harekâtı (1974)</i>	<i>303</i>
<i>İran Devrimi (1979) ve İran-İrak Savaşı (1980-1988)</i>	<i>305</i>
<i>SSCB'nin Afganistan'ı İşgali (1979)</i>	<i>307</i>
<i>Filistin Sorunu ve Arap İsrail Savaşları</i>	<i>307</i>
<i>Soğuk Savaş Yıllarında ABD'nin Düşman Liderlere Karşı Politikaları</i>	<i>313</i>
<i>Soğuk Savaş Yıllarında Ekonomik Düzen</i>	<i>318</i>
4. Kısa Değerlendirme	321

VI. Yeni Dünya Düzeni Arayışları (1991 Sonrası) 329

1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin Çöküşü (1991)	330
--	-----

2. Dünyanın Tek Süper Gücü Amerika Birleşik Devletleri Dönemi (1991-2001)	334
Kuveyt'in Irak Tarafından İşgali (1990)	335
Somali İç Savaşı (1993)	336
Bosna Savaşı (1992-1995)	337
Kosova'nın Bağımsızlık Süreci	339
Sovyetler Sonrası Ermenistan-Azerbaycan Gerginliği ve Birinci Karabağ Savaşı	340
Avrasya'da Renkli Devrimler	341
Filistin Barış Süreci (1990'lı Yıllar)	342
3. Avrupa Birliği Para Birimi Euro'nun Tedavüle Girmesi (2002)	345
4. New York İkiz Kulelerine Saldırıları (11 Eylül 2001): Yeni Dünya Düzeninin Şekillenmesi	352
Afganistan'ın İşgali (2001)	355
Irak'ın İşgali (2003)	356
Büyük Ortadoğu Projesi	361
Küresel Terör Tehdidi ve İslamofobi'de Artış	362
Medeniyetler Çatışması mı, Medeniyetler İttifakı mı?	366
5. 2008 Dünya Ekonomik Krizi	369
6. Tek Kutuplu Dünyaya İtirazların Yükselişi: Şangay İşbirliği Örgütü ve BRICS	373
Rusya Federasyonu'nun Atlantik'e (Batı) Karşı Avrasya Birliği Özlemi	376
Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yükselişi	387
Hindistan: Çin'i Takip Edebilir mi?	397
7. Arap Baharı ve Ortadoğu Sarsıntıları	402
8. COVID-19 Salgınının (Pandemi) Küresel Düzene Etkileri	409
9. Kafkasya'da Türkiye-Azerbaycan Gücünün Yükselişi: İkinci Karabağ Savaşı (2020) ve Gecikmiş Bir Hesabın Kapatılması	414
10. İsrail Saldırganlığında Artış ve Filistin Sorununda Yeni Aşama	416
11. İran Nereye Doğru Gidiyor?	422
12. Kısa Değerlendirme	426
VII. 21. Yüzyılda Uluslararası Sistemin ve Dünya Düzeninin Görünümü: Kaotik Küreselleşme ve Dijital Devrim	433
1. Uluslararası Sistemin aktörleri: "Devletler"	435
2. Uluslararası Sistemin Aktörleri: "Devletler Arası (Uluslararası) Kurumlar"	454
Birleşmiş Milletler (United Nations)	457
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve İslam Dünyasının Konumu	461
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE)	467
Avrupa Konseyi (Council of Europe)	468
Arap Birliği (League of Arab States)	469
Afrika Birliği (African Union)	471

Şangay İşbirliği Örgütü (Shanghai Cooperation Organisation)	472
BRICS Ülkeleri (Grubu)	472
G-7 ve G-20 Ülkeleri	473
İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	475
Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)	477
Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (CSTO)	481
Avrupa Birliği'nin Geleceği	482
3. Uluslararası Sistemin Aktörleri: "Devlet Dışı Kuruluşlar"	486
Çok Uluslu Şirketler, Küresel Varlık/Yatırım Fonları	486
Küresel Finans Merkezleri, Bankalar, Kripto Paralar/Varlıklar ve Rejting Kuruluşları	491
Küresel Teknoloji Şirketleri	493
Özel Askeri Şirketler, Paralı Askerler; Vekâlet Savaşı ve Vekil Güçler	494
Geleneksel Basın Yayın Kuruluşları, Sosyal Medya, Dijital Yayın Platformları, Araştırma ve Düşünce Kuruluşları	498
Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları, İdeolojik Hareketler ve Siyasal Partiler	504
4. Dünya Ekonomik ve Finans Sistemi: Liberal Kapitalist Düzen	510
5. Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Mahkemeler	516
6. Güçler Dengesi ve Küresel Düzende Kutuplar ve İttifaklar	520
7. Uluslararası Sistemin Geleceğini Etkileyen Süreçler/Trendler ve Yeni Dünya Düzeni	529
Küreselleşme	529
Teknolojik Gelişmeler, Dijitalleşmenin Hızlanması ve Siber Güvenlik	534
Ulus-Devlet'in Zayıflaması	537
Savaşların Değişen Doğası: Modern Teknolojiler ve Hibrit Savaş	540
Yapay Zekâ	544
8. Küresel Sorunlar/Tehditler	548
Devletleri Aşan Küresel Sorunlar	549
Devletler Arası Sorunlar, Bölgesel Sorunlar	551
Sonuç	553
Kaynaklar	565

Önsöz ve Teşekkür

ÜNİVERSİTE YILLARININ BAŞINDAN BERİ ANLAMAYA ÇALIŞTIĞIM “Dünya nasıl bir yer?” sorusunun siyasi boyutu yani uluslararası ilişkiler alanında edindiğim bilgilerin kaleme dökülmüş bir halidir bu kitap. Neredeyse 40-45 yıl boyunca ilgili okumalarımın ve bizzat görevlerim nedeniyle gördüklerimin ve tecrübelerimin sonucu ortaya çıktı. Yazımı 5 yıldan fazla sürdü. En son yaptığım görev esnasında (Güvenlik ve Dış Politika Konuları) kafamda oluşan binlerce bilgi, düşünce ve soruyu analitik ve sistematik biçimde ele alıp cümlelere aktarabilme şansına sahip oldum.

Bu kitapta kendi bakış açımdan dünya siyasi tarihinin geldiği son aşamayı göstermeye çalıştım. Kapsamı itibariyle olabildiğince geniş tutmaya çalışsam bile, ele alınmamış çok daha farklı olaylar, fikirler ve kişiler olabilir. Burada sadece kendi bakış açım göre, uluslararası sistemin oluşum ve gelişim sürecinde ön planda geldikleri düşünülen olgulara yer verildi ve değerlendirildi. Dünya tarihinin tek okuması budur denilemez. Farklı değerlendirme kriterlerine göre farklı açılardan da okumalar da yapılabilir.

Kitap dünyada her gün meydana gelen olayların, üretilen düşüncelerin ve son yüzyılın en büyük gelişmesi olan dijital mecranın yol açtığı aşırı haber ve bilgi yüklemesi, yeni teknikler kullanılarak yapılan algı operasyonları ve bilgi manipülasyonlarına dayalı bilgi kirliliğinin, kısacası insan zihninin karşı karşıya olduğu kaotik ve anlaşılması güç olgular karşısında okuyucunun zihin karmaşasına bir ölçüde yararlı olabilirse kendimi başarılı sayacağım. Sırf bu yüzden konuları herkesin anlayabileceği basit ve kolay anlaşılabilir ifadelerle yazmaya çalıştım.

Bu süreçte en başta sabır ve destekleri için aileme; çalışmalarım boyunca her türlü desteği sağladıkları için Cumhurbaşkanı Başdanışmanı ve “Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu” üyesi Prof. Dr. Seyit Sertçelik ve tüm çalışma arkadaşlarıma; yıllardan beri ufuk açıcı fikirleriyle büyük katkı sunan Prof. Dr. Ömer Demir’e, metnin kontrolünü yapan ve önerilerde bulunan Dr. Cem Eyerci ve Dr. Ömer Toprak’a ve ismini sayamadığım eş dost ve arkadaşlarıma içten teşekkürlerimi borç bilirim.

Giriş

İNSANLARIN BÜYÜK BİR BÖLÜMÜ SON DÖNEMLERDE OLUP BİTENİ KAVRAMAKTA zorluk çekiyor. Gündeme düşen ülke içi ve dışı gelişmelerin biri bitmeden diğeri başlıyor. Özellikle 20. ve 21. yüzyıllardaki gelişmeler her alanda göz kamaştırıcı bir hızda ve çeşitlilikte seyrediyor. Bazılarını sıralarsak bu gelişmelerin ne kadar baş döndürücü olduğunu hemen anlayabiliriz. Tarihte insanlık ilk defa aya gitti. Dünyanın etrafına binlerce uydu yerleştirildi. Dünya dışındaki gezegenlerin incelenmesi için uzay keşif araçları gönderildi. İlk defa atom çekirdeği parçalandı ve bundan hem enerji üretildi hem de atom bombası yapıldı. Üstelik bu bomba bir savaşta insanlar üzerinde denendi (Hiroşima, Nagazaki). İlk defa uçak, ilk defa otomobil, ilk defa denizaltı, ilk defa binlerce kilometre menzilli balistik füzeler yapıldı. İnternet, dijital makinalar, otonom araçlar, akıllı sistemler gündelik hayata girdi. Telefonlar, radyolar, televizyonlar, tabletler, bilgisayarlar, yazıcılar, büyük veri tabanları, sosyal medya, salgınlarla mücadelede aşılar, pek çok ölümcül hastalığın tedavisi vs. son iki yüzyıl içerisindeki hayatın seyrini değiştiren gelişmelerdi. 300 yıl kadar önce buhar makinalarının devreye girmesiyle başlayan sanayileşme, otomasyon, seri üretim süreci şimdilerde akıllı, kendi karar veren makinaların devreye girmesiyle başka bir aşamaya evirildi. *Dördüncü Sanayi Devrimi* adı da verilen *Dijital Devrim* akıl almaz uygulamalarla gündelik hayatı baştan aşağı şekillendirmeye başladı. “Yapay zekâ” ile insan zekâsının sınırları açılıyor. Yeni üretilen kuantum bilgisayarları ile çözülemeyen binlerce soru dakikalar içinde hallediliyor. Genetik alanında kaydedilen gelişmeler bir yönüyle umut verici, diğer yönüyle korkunç ve ürkütücü bir geleceği hazırlıyor. İnsan ya da canlıların genetik yapılarına müdahale ile hastalıklar önlenebilmekte, yapay organlar üretilebilmekte, aynı zamanda daha önce görmediğimiz melez canlı türleri ile yeni sebze ve meyveler

ortaya çıkarken, canlıların kopyalanmasından tutun, erkeğe ihtiyaç duymadan yumurtaların döllenmesine, insan beynine müdahale edilip farklı fonksiyonlar yüklenmesine, belki hayvanlardan bazılarına düşünme melekeleri zerk edilip akıllı davranışlar sergilemelerine kadar pek çok şey artık yapılıyor. 100 yıl öncesinde yaşayan birisi için hayal dahi edilemez gelişmeler ile karşı karşıyayız.

Ancak ilginçtir ki savaş, çatışma, egemenlik kurma, hâkimiyet ve baskı altına alma, özgürlükleri kısıtlama, siyasi hırs, kavga, gürültü, darbe, fitne, fesat, ihtilal, terör, kan dökme, soygun, dolandırıcılık, kalpazanlık, paranın değeriyle oynama, enflasyon, işsizlik, gelir dağılımı eşitsizliği, psikolojik buhranlar, katiller, binlerce şikâyetle konu olan adaletsizlikler hiç bitmedi. Hep vardı ve maalesef bundan sonra da olacak gibi görünüyor. Kaos devam ediyor. Sanayi devrimleri ve dijital devrim, yapay zekâ, akıllı sistemler, sosyal medya, internet, dünyadaki hızlı nüfus artışı ve şehirleşmeye bağlı olarak savaşlarda ve her türlü çatışmalarda teknolojinin yaygın kullanılmasıyla insan ve yerleşim yerlerine verilen zarar ve tahribatlar daha önce hiç görülmedik düzeye erişti. Mertçe, cesurca, açıkça savaşmak da yok. Silahlar her zamankinden daha fazla çeşitte ve daha yok edici. Savaşlar artık “Hibrit Savaş” olarak yürütülüyor. Yani konvansiyonel, düzensiz, asimetrik, ekonomik, vekâlet, siber savaş tekniklerin hepsi bir arada veya tek tek, yalan haberler, diplomasi, hukuk ve dış müdahale gibi tüm yöntemlerle aynı anda kullanılabilir. Sun Tzu, Carl von Clausewitz gibi savaş dâhileri gelse bu karmaşayı çözemeyecek. Çünkü düşmanlar açık değil, saldırı mekânı ve zamanları belirsiz. Her an herhangi bir yerden her türlü silah ve araçlarla karşılaşabilecek orduların ya da sivillerin eski taktiklerini hızla yenilemeleri ve bu düzene olabildiğince hızlı adapte olabilmeleri gerekiyor. O yüzden Mustafa Kemal Atatürk’ün “Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır, o sathı tüm vatandır” tespiti son satırını günümüz savunma stratejileri açısından biraz daha açarak tashih edebiliriz: “o sathı tüm vatandır, tüm yerküredir ve her zamandır.” (kara, hava, deniz, su, siber âlem, uzay, nükleer, İHA, SİHA, DİHA, TİHA, sosyal medya, gizli operasyonlar, ekonomik saldırılar, kara propaganda, kamu diplomasisi, vekâlet savaşları vs.).

Kaotik küreselleşme çağında bir zincirleme “altüst oluş” süreci yaşanıyor. Bir gün bir bakıyorsunuz Rusya yöneticileri Ukrayna diye bir devletin olmadığını söyleyip, yönetimi devirmeyi ve topraklarını işgal etmeyi kendine vazife ad ediyor. Şehirleri bombalarken asker sivil ayırmıyormuş. Bir bakıyorsunuz İsrail Gazze’ye tekrar saldırmış, kadın, çocuk, sivil öldürüyor. Rusya kalkıyor İsrail’in Gazzeli sivilleri öldürülmesini kınıyor. Tüm Batılı devletler İsrail’i al-

kışlıyor. Bir taraftan da insani yardım için önemli adımlar atıyor (ya da öyle görünüyor), ekonomik ve askeri açılardan hızla büyüyen ve küresel güç olma yolunda ilerleyen Çin dünya olayları karşısında kendisinden beklenilenin çok altında zayıf bir görüntü veriyor ve klasik “kınama ve suhulet” açıklamaları yapıyor. Ukrayna’da bir TV dizisi komedyeni (Volodimir Zelenski) başkan seçilip, ülkesinin savaşını yönetirken, Arjantin’de kendi merkez bankasını ve ulusal para birimini kaldırmayı ve ABD Dolarına geçmeyi öneren birisi (Javier Milei) oy rekorlarıyla idareyi ele geçiriyor. ABD’deki başkanlar akla ziyan politikalar üretiyorlar. Yaşlı başlı yürümekten aciz adamlar (Joe Biden, Donald Trump) ülkenin başına geçip dünyaya racon kesiyorlar. O kadar garip ve çelişikler ki, bir tarafta dünyayı kurtarma iddialarıyla yola çıkıp, sonuçta dünyayı giderek batağa saplıyorlar. Terörle mücadele adı altında terörist örgütleri destekliyorlar, yeni terör örgütleri yaratıyorlar. Askerleri demokrasi, hürriyet, özgürlük çağrılarlarıyla katliamlara giriyor (Afganistan, Irak, Gazze), pek çok ülkede askeri darbelere çanak tutuyor, diktatörlerle iş tutuyorlar. ABD’den rol çalmak isteyen Fransa’nın Başkanı Macron Akdeniz’e hâkim olayım derken Afrika’da darbe yapıyor. Eski sömürgelerinden kovuluyor. Türkiye’ye karşı önlem alayım derken Yunanistan ABD’nin ağına yakalanıyor. Güya Yunanlı özgürlük savaşçısı “eski tüfek” komünistler ve liberaller kendi ülkelerinin peyderpey işgal edilmesine karşı hiçbir şey söylemiyorlar. Tüm Avrupa’da İslamofobi almış başını giderken, Avrupa’nın Berlin, Paris, Stockholm, Kopenhag gibi büyük şehirlerinde camilere, vakıflara ve sıradan sokaktaki Müslümanlara saldırılar ve Kuran’ı Kerim yakma eylemleri yaygınlaşırken, Siyonizm’e karşı olmayı, LGBT aleyhinde fikir beyan etmeyi yasaklıyorlar.

Bir sabah kalkıyorsunuz enflasyon, dolar, faizler almış başını gitmiş, ABD’nin Merkez Bankası (FED) bir açıklama yapıyor, borsalar çöküyor, ya da yükseliyor. FED’in faiz açıklamalarıyla uluslararası finans hareketleri yönlendiriliyor. Herkes bir sonraki FED açıklamasına odaklanıyor. Farklı ülkelerdeki merkez bankaları FED’e göre pozisyon alıyorlar. ABD Doları her yere enflasyon götürüyor. Milyarlarca insan dünya egemenlerinin elinde bir silah olarak kullanılan altın, döviz, faiz, tahvil, petrol ile enflasyon, işsizlik, gelir dağılımı bozukluğu ve fakirlik batağında bir ömür tüketiyor. Uluslararası ekonomik kurumlara ve reyting kuruluşlarına hâkimiyet kuran küresel sermaye nereyi en iyi ve nasıl sömürebileceğinin ayrıntılı raporlarıyla dünyayı geziyor. Vur-kaç taktiği ve tekniği ile milyarlarca dolar saniyelerde el değiştiriyor. IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Finans çevreleri dünyanın tek merkezden sömürülmesine adeta uygun ortam yaratıyorlar.

Bir gün bakmışsınız terörle mücadele propagandası altında ülkeler işgal ediyor (Afganistan, Irak, Suriye), diktatörlerin yıkılması için darbe girişimleri yapılıyor (Mısır, Sudan, Nijer, Çad, Libya, Yemen vs.), bazen de diktatörleri yerlerinde tutmak için halk katlediliyor. Tarihsel savaşların öcünü almak için katliama girişenleri mi (Sırbistan-Bosna-Kosova), komşusunu devlet olarak görmeyip işgal etmeye çalışanları mı (Rusya Ukrayna), her gün füze deneyip diğer ülkeleri tehdit edenleri mi (Kuzey Kore), bir yüzyıldan beri Arapların toprağını işgal edip milyonlarca Filistinliyi sürenleri mi, öldürenleri mi ararsınız? Hepsi var. Zaman zaman bir ülkede dini giysiler ve başörtüsü yasaklanırken (Türkiye, Şah dönemi İran, Fransa, Belçika) bazılarında başörtüsü çıkarmak yasaklanıyor (İslami İran, Taliban Afganistan'ı, Suudi Arabistan vs.). Bazı ülkeler kanunsuz ilan edilip topyekûn ambargoya maruz bırakılıyor (Rusya, İran, Venezuela, Libya, Kuzey Kore, Çin). Kendileri soykırıma maruz kalmış mazlum bir millet tarihin en cani soykırımını başka milletler üzerinde gerçekleştiriyor (İsrail-Filistin). Üç beş Arap ülkesi bir araya gelip bir diğer Arap ülkesini yutmaya çalışıyor (Suudi Arabistan-Katar). Bir ülke kendi vatandaşını başka bir ülkedeki konsolosluğunda öldürüp cesedi yok ediyor (Suudi Arabistan, Cemal Kaşıkçı suikastı). Caninin birisi eline geçirdiği makinalı tüfek ile camilere girip katliam yapıyor (Yeni Zelanda'nın Christchurch şehrinde iki camide katliam yapan Sırp milliyetçisi). Bir başkası ABD'de, bir diğeri Oslo'da, başkaları başka yerlerde (İstanbul, Londra, Bali, Paris, Brüksel, Madrid, Nairobi, Boston) katliamlar gerçekleştiriyor.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) beş daimi ülkesi sanki top çevirir gibiler. Dünyada hangi olay olursa olsun, alınması gereken önleme karşın bu beş ülkeden birisi veto kullanıyor. İnsanlık adına müdahale yapılamıyor. Bu beş ülkenin çıkarlarının örtüşmesi lazım ki veto kullanmadan bir karar bu kurumdan çıkabilsin. Aslında karar alsalar da pek çok durumda kararları takan fazla ülke yok. Özellikle büyük ülkeler bu konuda başı çekiyor. Filistin-İsrail konusunda çıkan neredeyse hiçbir karar uygulanamıyor.

Uyuşturucu kullanımı ve kaçakçılığı, insan kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, düzensiz göç, çevre katliamı (betonlaşma, yeni yollar, madenler), çevre kirliliği (kara, hava, su, manyetik, görüntü, ses), orman yangınları, aşırı avlanma (kara, deniz), iklim değişikliği, buzulların erimesi, canlı türlerinin yok olması gibi haberler her gün her bir haber kanalında sürekli tekrarlanıyor. Enerji savaşları tam gaz devam ederken, fosil yakıtlı enerji kaynakları (petrol, doğal gaz) tükeniyor, yeni enerji kaynakları (jeotermal, rüzgâr, güneş vs.) gündeme giriyor.

İstisnasız dünyadaki herkes (bireysel anlamda) mevcut uluslararası sistemden şikâyetçi. Uluslararası sistemin ikiyüzlülüğünden, iflas ettiğinden bahseden devlet yetkililerinin şikâyetleri her geçen gün artıyor. Onların gerçekte şikâyet ettikleri büyük devletlerin (BMGK daimi üyelerinin) çelişik, ikiyüzlü ve çıkar odaklı politikaları; uluslararası kurumların büyük devletlerin küresel düzeydeki keyfi politikalarına karşı zayıf kalmaları; uluslararası ekonomik düzenin geniş kitlelerin yoksulluğunu görmezden gelmeleridir. Uluslararası sistemin ve dünya düzeninin değişmesi gerektiği konusunda herkes hemfikir.

Yukarıda kısaca özetlenen şeyler sahnenin sadece küçük ve görünen bir bölümü. Peki ya bütün bunları nasıl anlayacağız? Dünya düzeninde ya da düzensizliğinde bir şeylerin yanlış gittiği kesin. Ama nasıl düzeltileceği konusunda elle tutulur bir görüş yok. İnsanlar adaletten, eşitlikten, onurlu yaşamdan bahsederken, anladıkları şeyler açık değil. Herkesin kendine göre kendi çıkarlarıyla içli dışlı, girift hale gelmiş bir adalet anlayışı var. Ulus devlet her şeyin önüne çıkarı koymuş. Sürekli güç kazanmak, daha fazla elde etmek için uğraşırken, kim adaleti nasıl savunacak? Kendileri adalet isteyen devletler de gücü ele geçirince adaletten hemen uzaklaşmıyorlar mı? Herkes uluslararası sistem veya düzen denildiğinde aynı şeyi mi anlıyor? Reform ihtiyacı varsa, o vakit bu reformlar nerelerde, hangi konularda ve nasıl yapılacak? Egemen büyük devletler, güçler kendi egemenliklerini zayıflatacak reformların önünü açarlar mı? Benzeri soruları daha da artırabiliriz. O halde sakın bir kafayla her bir şeyi yeniden değerlendirmek durumundayız. Önce anlamalıyız ki, sonrasında çözüm üretilebilsin.

Elbette bütün bu konuların, uluslararası sistemin, devletler arası ilişkilerin ve ülkelerin bireysel dış politikalarının herkes için çekiciliği olduğu kadar öğrenme gereği de var. Çünkü içerisi ya da dışarıyı ayırımının giderek kaybolduğu küreselleşmenin ve dijital devrimin bütün ilişkileri çapraşık ve karmaşık hale getirip aynı sepete koyduğu süreçte konu uzmanı ya da değil herkesin bu konularda bir fikrinin olmasından daha doğal ne olabilir ki? Ancak, uluslararası ilişkiler alanı, devletler arası ilişkilerin doğası ve tarihsel seyri, ülkelerin dış politika amaç ve araçlarının tahlili, uluslararası sistem ile iç politika ilişkisi gibi konular bu alanlardaki uzmanlar tarafından ele alınmaz ise, şu an karşı karşıya kaldığımız bilgi kirliliğine ve giderek olayların daha anlaşılabilir olmasına sebep olmaktan başka bir sonuç üretmez. O yüzden olup bitenleri herkesin anlayabileceği dilden anlatan konunun uzmanları tarafından yazılan eserlere ihtiyaç her geçen gün artmaktadır.

Bu kitap uluslararası ilişkiler ve siyaset alanına ilgi duyan, bu alanda uzmanlaşmak isteyen, ya da ülkelerinde ve dünyada olup bitenleri anlamak isteyen ya da kafa karışıklığına son vermek isteyen alan dışından kişiler için bir anlama kılavuzu, bu alanın öğrencileri için bir girizgâh, akademisyenler ve karar alıcılar için ise diploması ve savaş âleminin oturduğu zemine (uluslararası sistem) dair farklı bir bakış açısı sunacak şekilde devletlerin dış politika kararlarının tarihi olaylarla doğru biçimde etüt edilerek, rasyonel ve derinlikli temellere dayalı olarak oluşturulabilmesi için hazırlandı.

En başta belirtelim: burada kimsenin bilmediği sırlar açıklanmıyor. Bir takım kelime oyunları ile insanın zihnine hücum da edilmiyor. Gizemler oluşturmak, komplo teorilerine başvurmak suretiyle sanki önemli bilgiler veriliyormuş gibi yollara da başvurulmuyor. Ortalıkta dolaşan yüzlerce “tarihi efsane, büyük ailelerin etkisi, para babalarının planları, kapitalistlerin oyunları, evanjelist, Cizvit, Siyonist, Papalık/Vatikan ve Mason entrikalarıyla olayların açıklanması” cihe-tine de gidilmiyor. Çoğu kurgu olan bu ve benzeri özel kişi ve tarikatlara gereğinden fazla önem verilmesi elbette basit gerçeklerin görülmesinin önünde bir perde olarak kalmaktadır. Bütün bunların olayların gidişatındaki etkisi ancak diğer tüm devlet, kurum, toplum, kişilerin etkisi kadardır. Siyonist plan varsa, İslami plan da var, Şii varsa Sünni var, kapitalist varsa işçi sendikaları ve demokratik seçimler de var. Zengin varsa, orta sınıf da var, geniş fakir halk kitleleri ve devrimleri de var. Monarşist, elitist, aristokratik, diktatör, despot yönetimler varsa, halk gösterileri, ihtilaller ve devrimler de var. Devlet yalakacısı, güç hayranı, karizma delisi olanlar varsa, halkın dertleriyle dertlenen, felsefe, bilim ve sanatta sadece gerçeğin peşine düşen doğru insanlar da var. O yüzden bu tarz yaklaşımlar “hak edilenden fazla önem, gereğinden fazla korku ve paranoya yaratmaktan” ve “insan iradesini dumura uğratmaktan” başka bir işe yaramıyor.

Bu kitap bir arşiv, ya da arkeolojik kazı çalışması değil. Özel bir alanın aydınlatılmasına da odaklanmıyor. Örneğin, geçmiş medeniyet ve devletlerden Sümerlerin, Mısırlıların, Hititlerin, Romalıların ne yedikleri, ne içtikleri, nasıl yaşadıkları, saray ve kale duvarlarındaki esrarengiz mesajlar ya da diğer kültür-lere etkisi alanımız değil. Ama bütün bu medeniyet ve devletlerin kendi zaman-larında genel olarak uluslararası alanda nasıl davrandıkları (savaş, barış, yağma, antlaşma, isyan, cezalandırma, taht mücadeleleri) önemlidir. Burada sadece tarihte ve günümüzde bilinen konular “farklı bir odaklanma” ile “doğru anlama çabasına hizmet edecek şekilde” yeniden aktarılmaktadır. O da uluslararası sis-temin hangi evrelerden geçtiği ve tarihte devletlerin (ve devlet dışı aktörlerin)

bu sistemle ilişkilerinde nasıl davranışlar, aksiyonlar (politikalar) ortaya koydukları, kısaca sistemin aktörler üzerindeki etkisi, aktörlerinde sistem oluşturu- rucu dış politikaları anlatılıyor. Bu durum bazen sistem açısından önemli olan ve olmayan olayların ve konuların seçimini gerekli kılmaktadır. Ayrıca geçmişin büyük devletlerinin yaşamlarından kısa kesitler sadece bu devletlerin mahiye- tinin tanınması ve ana konumuza ışık tutması amacıyla anlatılıyor. Yoksa dört başı mamur, bütün sebep, süreç ve sonuçlarıyla baştan sona bir tarihi anlatı mevcut değildir. Kesik kesik, fakat birbirleriyle ilintili tarihsel gerçekler, geçmi- şin muazzam medeniyetlerinden ve devletlerinden kalan mirasın değerlendiril- mesi açısından verilmektedir.¹ Neden bu kadar geriye gidildiğinin ve bugünkü sistemin anlaşılması için binlerce yıl öncesinden başlanılmasının sebebi budur. Her bir dönem kendisinden sonraki dönemleri etkileyen bir miras bırakmıştır. O mirası görmeden sonraki dönemlerin anlaşılması mümkün değildir.

O yüzden, geçmişten bugüne kadar, sistem yaklaşımına uygun olarak, sis- temin aktörlerinin, sisteme girişi, birbirleri ile olan etkileşimleri, zamanla güç dengelerindeki değişimler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kriz ve savaşlar, ak- törlerin sistemden çıkışı ve oluşan boşluğun doldurulması kapsamında patlak veren çatışma ve gerginlikler ile bütün bunların diğer aktörler üzerindeki zin- cirleme etkileri çalışmanın ana konusunu oluşturuyor.

Yeri geldiği zaman tarihe olumlu ya da olumsuz yön veren büyük devlet adamları ve komutanların hayatına, kültür ve sanat alanındaki çalışmalara, fi- lozof ve felsefecilere yer verilmekte, zaman zaman kısmi de olsa ülke içi siyasal olay ve tartışmalara değinilerek dünya siyaset sahnesinin eksik kalan bazı kı- sımları doldurulmaya çalışılmaktadır.

Günümüz uluslararası sisteminin gerçekte var olup olmadığı, nasıl işlediği, geçmiş dönemlerden itibaren nasıl bir evrim ve süreç geçirdiği gibi konular daha çok İkinci Dünya Savaş'ından sonra yoğun olarak tartışılmıştır. Üzerinde genel geçer ve anlaşmaya varılmış en önemli husus bugünkü sistemin tanımını, işleyişinin, devletler arası ilişkilerinin biçiminin genelde *Avrupa/Batı Mer- kezli/Merkezci/Eksenli* olduğudur.² Bu yaklaşım Avrupa tarihinin merkeze alın-

1 Her bir olayı, olguyu, düşünceyi daha detaylı ve derin öğrenmek isteyenler kaynaklar bölümün- de verilen eserlerden istifade edebilirler.

2 Batı kavramını coğrafi bir bölge olmaktan ziyade, Avrupa medeniyeti olarak anlayabiliriz. Batı medeniyeti günümüzde tarihi taban olarak kadim Yunan ve Roma, siyasal sistem olarak demok- rasi, ekonomik sistem olarak liberal kapitalist, dini inanç ve kültür olarak Yahudi-Hristiyan olarak tanımlansa da bu sonuncu ile ilgili farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Zira Hristiyan-Yahudi din ve ahlak anlayışı kültürel ve bireysel olarak halen önemini korusa bile, iç ve dış politikada ve siyasal ekonomik kararların çoğunda Batı medeniyetine dâhil devlet ve bireyler daha çok bireyseldi, çıkar odaklı, rasyonel, pozitivist bilimsel, modern, maddeci ilkelere dayanmaktadırlar. Demok-

dığı, siyaset ve kültürünün öncelendiği, diğer kültür ve medeniyetlere Avrupa medeniyetine temas ve etkileri kadar önem verildiği bir anlatı alanıdır. Biraz daha geniş bir açıdan bakarsak, Akdeniz havzası merkez olmak üzere diğer tüm çevrenin açıklandığı bir sistem yaklaşımıdır. Aslında bu durum bir açıdan normaldir çünkü tüm insanlığı aynı anda ilgilendiren olayların ortaya çıkışı, gelişmesi ve sonuç bölümleri küreselleşmenin başlangıcı sayılabilecek Orta Çağın ortalarından itibaren hep bu bölge olmuştur. Günümüzün güç merkezi, son 20-30 yıldır zayıflama emareleri göstermesine rağmen, halen Batıdır ve olayların bu güç merkezi tarafından yönlendirilmesi, yönetilmesi ve de sonuçlandırılması noktasından halen aynı düzlemde analizler yapılmaktadır. Üstelik Batının dünya kontrolünü sağladığı araçlar geçmişe nazaran daha fazladır. Artık küresel ekonomi ve finans kuruluşları; basılı, görsel ya da sosyal medya kuruluşları; ileri katma değeri yüksek düzey sanayi ürünleri üretimi; teknolojik silahların üretilmesi ve ticareti (çok uluslu şirketler, teknoloji şirketleri); dünya enerji üretimi (petrol şirketleri, doğal gaz şirketleri) ve ticareti, kara hava deniz ulaşım yolları ve araçları (sigortacılık dâhil) Batılı ülkelerin kontrolündedir. Dünyanın en büyük askeri harcaması başta ABD olmak üzere yine bu ülkelerde yapılmaktadır. Dünyanın en fazla nükleer ve teknolojik silahları Batılı ülkelerdedir. Kültürel olarak da Batılı tarzı yaşam ve davranış biçimleri (siyaset, ekonomi, spor, eğitim, üretim ve tüketim, eğlence vs.) küresel düzeyde yapılmaktadır.

Batı merkezcilik sadece askeri ve ekonomik güç kavramlarına indirgenseydi ve Batı medeniyetinin her alandaki üstünlüğü gibi saçma bir söylemi ile ırk, din ve kültür alanlarına kaymasaydı, belki bu çok da garip olmayacaktı. Nasıl Roma, Sasani, Emevi, Selçuklu ve Osmanlı hâkimiyetleri de bir zamanlar dünyada var oldu ise, Batı hâkimiyeti de bunlardan birisidir denir ve geçilirdi. Ama Batı medeniyeti insanın maddi manevi her durumuna nüfuz etme iddiasını taşıdığına ona meydan okuyan medeniyet ve devletler de hiç eksilmedi.

Son yüzyıl boyunca dünyanın çeşitli bölgelerinde Batı merkezçiliğine ve medeniyetine karşı çıkan, tek kutuplu dünya, tek medeniyet Avrupa söylemini ve

rasi, insan hakları ve özgürlükler konusunda da tam ve eşit aynı uygulamalar yoktur ancak ana hatları itibarıyla siyasal iktidarların serbest ve özgürce yapılan seçimler yoluyla belirlendiği ve el değiştirdiği ve yetkileri sınırlı yönetimlerin bulunduğu hukuk devletleri hâkimdir. Eğitim ve adalet alanında diğerlerine göre daha iyi işleyen sistemlere ve kurumlara sahiptirler. Ekonomileri de özel mülkiyet, müteşebbis hürriyeti, serbest piyasa ve serbest ticarete dayalıdır. Yasama, yürütme ve yargı erkleri ayrıdır. Burada bir erkler ayrılığı ve dengesi prensibi bulunmaktadır. Kişisel özgürlükler ve inanç hürriyeti anayasalar ve siyasal gelenekler tarafından garanti altına alınmıştır. Bugün Avrupa devletlerinin neredeyse tamamı ile ABD, Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya'yı Batı medeniyeti içerisinde sayabiliriz. Batının müttefikleri olan Japonya ve Güney Kore'de bu grubun içinde görülebilir. Gerçekte son yüzyıl boyunca küreselleşme ve dijitalleşme ile birlikte tüm devletlerin ve toplumların giderek birbirlerine daha çok benzediklerini de ayrıca not etmeliyiz.

düzenini reddeden, buradan da kendi güçlerinin kabul edilmesi için harekete geçen ve dünyayı çok kutuplu bir düzene kavuşturmayı hedefleyen düşünce ve hareketlerin de filizlendiğini ve yükselmeye başladığını görebiliriz. Afrika ve Asya'nın yeni devletlerinin daha çok Batı karşıtı düşüncelere doğru kaymasının gerisindeki nedenlerden birisi de sanayileşme ile birlikte başlayarak dünyanın her tarafını saran, kolonileri aracılığıyla neredeyse tüm dünyayı sömüren Batı algısıdır. Bu algı halen geçmişte sömürüye maruz bırakılmış halkların ve devletlerin zihinlerinde diri olarak yaşamaktadır.

Batı merkezli sistemin yine kendi medeniyeti merkezde olmak üzere, bir tarih anlatısı oluşturduğu, edebiyat alanında bu algıyı geliştirecek ve diri tutacak eserler üretildiği bilinmektedir. Hâlbuki Batı medeniyetinin şimdiki küresel hâkimiyeti tarihsel olarak belirli bir döneme aittir ve hiçbir sağlıklı düşünür bunun ilelebet süreceğini ileri süremez. Elbette bu konu çok farklı boyutları ele alınarak tartışılabilir. Bu kitabın amacı bu konuyu tekrar tartışmaya açmak değildir. Avrupa merkezlik üzerine yeterince fikir beyan edildiği de söylenebilir. Ayrıca bizzat Batılı yazarlar dahi bu durumu açıklıkla tespit etmekte ve Avrupa dışı medeniyetlerin günümüz sistemine katkılarını son dönemlerde daha fazla eğilir olmuşlardır. Biz de burada, tekrar edersek, mevcut sistemin tarihsel sürecini, bu sürece etki eden diğer medeniyet ve devletlerin katkı veya bozucu müdahalelerini daha geniş bir perspektiften anlatma gayreti içerisinde olduk.³

Kitabın **I. Bölümünde**, kitap boyunca kullanacağımız kavramlara açıklık getirmek üzere, uluslararası sistem, uluslararası düzen, devlet ve devlet dışı aktörler ile aktörler arası etkileşim ile ilgili temel tanımlar ve tartışmalar yer almaktadır. Buradaki görüşler ve tanımlar en genel haliyle konuyu sıradan bir okuyucunun anlamasına yöneliktir. Yoksa amacımız sistem-devlet-toplum-birey arasındaki ilişkinin mahiyeti ile ilgili teorilere katkı sağlamak değildir. Tartışmalı alanlara ilişkin pozisyon belirlemek ve adeta burada kavganın fitilini ateşlemek hiç değildir. Bu bölümde, *“devletlerin dünyada tek başlarına olmadıklarını,” “diğer devlet ve devlet dışı aktörlerin zaman içinde ortaya koydukları politika ve uygulamaların adeta sistemli bir anlayış içerisinde kendine has bir düzen oluşturduğunu,” “sistemin aktörlerinin kendi politikalarını oluştururken çoğu zaman sistemin yazılı ya da çoğu yazılı olmayan geleneksel kurallarına göre hareket ettiklerini,” “kural dışına çıkmanın bir maliyeti olduğunu, ancak tarihte yüzlerce defa bu maliyeti ödemeye hazır devletlerin ve devlet yöneticilerinin ortaya çıktıklarını, bunlardan pek azının*

3 Avrupa merkezli uluslararası sistem anlatısının eleştirisi için kaynaklarda verdiğimiz Ayşe Zarakol'un kitabına bakılabilir. Ayrıca Edward Said'in, Batının doğu hakkındaki önyargılarının, küçümselemelerinin, abartılarının delilleriyle listelendiği muhteşem kitabı *Oryantalizm*'e de bakılabilir.

başarılı olduğunu, başarılı olanların tarihi yeniden yazdıklarını” anlayabilmemiz için genel yaklaşımlar özetlenmektedir.

Siyasi tarihin sadece Avrupa siyasi tarihi olmadığı, insanlığın bir bütün halinde geçmişten geleceğe doğru seyahat ettiği gerçeğinden hareketle, **II. Bölümde** ilk olarak geçmişin mirası ele alınarak, modern zamanlara gelmeden önce dünyanın görünümü resmedilmeye çalışılmıştır. Dünya tarihini modern öncesi, modern ve modern sonrası; “ilkel, kölecî, feodal, kapitalist olarak ayırmak” Avrupa merkezli tarih anlayışının bir sonucudur. Bu tarih anlayışında daha çok “tarihsel diyalektik ve materyalizm” düşünceleri öne çıkmakta, insanlığın tarihsel süreç içerisinde ileriye doğru gittiği ön kabulünden, şimdiki hâkim medeniyetin yani Avrupa medeniyetinin en son, en ileri ve en üstün medeniyet ya da evre olduğu sabitesine ulaşılmaktadır. Bu çalışmada bu görüşün tarihsel basamakları ele alınarak, aslında insanlığın hangi aşamalarda hangi kuvvetlerin emrine girdiği ve ilerleme fikrinden ziyade değişim ve dönüşümün nasıl ve hangi araçlarla gerçekleştiği ele alınmıştır. Aynı tarihsel süreci takip etmenin başlıca iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi, tekrar etmek gerekirse mevcut uluslararası sistem halen Avrupa merkezli anlatının etkisindedir ve bu sistemi anlayabilmek için bu merkezin analizlerini ortaya koymak ve değerlendirmelerde bulunmak gerekir. Şöyle ki, bugünkü uluslararası sisteme hâkim güç olan Batılı devletleri değil de örneğin Çin, Rusya, Slav, Türk, Arap, İslam, Hint, Afrika, Latin Amerika merkezli anlatmaya kalkarsanız, bu durumda bu ülke/medeniyetler için abartı yapılmış olur. Elbette bu medeniyet ve devletler tarihin belirli evrelerinde ve kendi yörelerinde sistemi kontrol etmiş, hatta bilinen düzene bir dönem hakimiyet kurmuşlardır. Avrupa merkezli sistem odağında uluslararası sistemi anlatmak, hem tarihte, hem de günümüzde sistemin kurulmasında ve güç dengelerinin oluşumunda yer almış, kendi çağlarında o sistemin önemli aktörleri arasında girerek sisteme olumlu ya da olumsuz etkilerde bulunmuş, sisteme meydan okumuş diğer aktörlerin önemini küçümsemek anlamına gelmez. Her bir dönemde küresel sisteme katılarak uyum sağlayan ya da meydan okuyan ve zaman zaman en başat aktörü haline gelen devletlerin kendi tarihsel süreçleri detaylı olarak ayrıca anlatılmalı ve anlaşılmalıdır. Mevcut sistemin oluşum süreçlerine etkileri ortaya açık biçimde konulmalıdır.

Bir başka açıdan bakarsak, insanlık dönemlerinin, teknolojik gelişimine ve maddi ilerlemesine odaklanan *ilkel, kölecî, feodal, kapitalist* gibi tanımlamalar özellikle ekonomik ilişkilerin mahiyeti ve yaşam pratiklerinin anlaşılması için gerekli analiz araçlarını sağlamaktadır. İnsanlığın her zaman aynı düzeyde ilkel

koşullarda yaşadığını, aynı düzeyde feodal ya da kapitalist ilişkiler içerisinde bulunduğunu söyleyemeyiz. Burada her tarihi aşamada asimetrik bir durum ve farklı tarihsel evreleri yaşayan topluluklar söz konusu olabilir. Yine de henüz alternatif ve kuşatıcı başka bir teori sistemli bir şekilde ortaya konulmamıştır.

Vakıa günümüz uluslararası sistemin kökenlerinin anlaşılabilmesi için Avrupa tarihinin odağa konduğu, ancak diğer medeniyet ve devlet havzalarının ihmal edilmediği yeni bir anlatıya ihtiyaç duyulmaktadır. Modern uluslararası sistemin başladığı tarih Avrupa tarihi açısından bu alandaki tartışmalara rağmen 15. yüzyıl olarak kabul edilebilir. Elbette 14. ve 15. yüzyılları bir geçiş dönemi olarak görmek de mümkündür. Tarihler arası kesin çizgilerin olmayışı geçmişteki olayların bir süreç içerisinde birbirlerini etkilemeleriyle ilgilidir. Tarihte hiçbir dönem “bıçakla keser gibi bitmez ya da başlamaz” (Modelska 1987).

Bu anlayış çerçevesinde bu bölümde kadim (antik, klasik, eski) medeniyet ve devletlerin mirasının kısa bir özetinden hemen sonra eski ile yeni arasındaki geçiş imparatorluğu olan Bizans’a değinilmiş, aynı dönemde İslam’ın ortaya çıkmasıyla birlikte Müslümanların çok kısa süre içerisinde doğunun ve Batının büyük güçleri olan Bizans ve Sasani İmparatorluğuna karşı meydan okuması ele alınmıştır. Bu dönemde Çin sınırlarından, bugünkü İspanya’nın Atlantik kıyılarına kadar muazzam genişlikteki bir coğrafyada İslam ordularının yerel ve bölgesel güçlerle mücadelesi, medeniyetler ve devletler arasındaki etkileşim düzeyini hayli artırmış olsa gerek.

Bu noktada, Batı Roma İmparatorluğu’nun ortadan kalkmasından itibaren 1300’lü yıllara değin süren Orta Çağ’daki uluslararası sistemin görünümünü biraz farklı anlattık. Burada sadece Avrupa’ya odaklanmak tarihi anlatının eksik kalmasına yol açacaktı. Zira bu dönem Avrupa’nın oluşumunu etkileyen en büyük faktör olan İslam inancının ve İslam İmparatorluklarının devreye girişi dönemidir. İslam’ın Avrupa’yı tarihsel süreç içerisinde tehdit etmesinin, buna karşılık Avrupa’nın İslam’a Haçlı seferleri ile karşılık vermesinin sonuçları ve siyasi, kültürel ve dini etkileşimin boyutları anlatılmadan sonraki yüzyıllardaki Avrupa medeniyetinin oluşumu asla anlaşılamayacaktır. Bu anlayış içerisinde, Avrupa Rönesansını, Reformasyonunu ve sekülerleşmesini kavrayabilmek için İslam’ın ortaya çıkışını ve tüm inanç ve kültürel havzalara etkilerini, İslam imparatorluklarının yükselişini ve İslam inancını dünyanın en ücra köşelerine kadar taşımalarını, Avrupa’daki yeni aktörlerin sisteme dâhil oluşunu ve doğu-batı kapışmalarının en önemli iki halkasını yani Haçlı Seferleri ile Moğol İstila- larını ana hatlarıyla anlattık.

III. Bölüm Avrupa merkezli modern uluslararası sistemin kültürel kodlarının oluşumuna ayrılmıştır. 1300 ile 1600'lü yıllara Avrupa'nın kendisini bulma, kimliğini tanıma ve yükseliş için hazırlanma dönemi olarak da bakabiliriz. Rönesans, reform, aydınlanma, sekülerleşme süreçleri tam olarak tarihsel bir geçiş ve dönüşüm dönemi olarak adlandırılabilir. Geçiş ve dönüşüm döneminde yaşanan askeri, ekonomik, siyasi ve kültürel olaylar Avrupalı devletlerin güçlenmesini sağlayarak modern dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Bu dönemin oluşumunu etkilemiş olaylardan birisi şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'u fethetmesidir (1453). Bu dönemde doğu yollarının Avrupalılara kapanması nedeniyle, ticaret için alternatif yolların aranması ve bu amaçla yola çıkan okyanus seferlerinin büyük coğrafi keşiflere yol açması, yeni keşfedilen coğrafyalara ait zenginliklerin bir şekilde Avrupa'ya aktarılması sonucu Avrupa'da sermaye birikimi sağlanmış ve sonuçta kapitalizm gelişmesi için uygun şartlar oluşmuştur. Bilimsel buluşların hız kazanması ve sanayi devriminin gerçekleşmesi ile de özellikle Fransa ve Büyük Britanya'nın küresel denizaşırı imparatorluklar olarak sivrilmelerine yol açmıştır. Yine bu dönemde Habsburg Hanedanı (Avusturya-Macaristan), Rus Çarlığı, Osmanlılar ve zamanla Prusya daha çok kara gücü olarak rol oynamışlardır.

IV. Bölümde modern uluslararası sistemin oluşumu, sisteme rengini veren ilkelerin ortaya çıkışı ve pratikteki yansımaları büyük tarihsel olayların eşliğinde anlatılmaktadır. Bir önceki bölümde tanımladığımız kodların dünya olaylarının belirlenmesinde ne tür sonuçlar ürettiği bu bölümün asıl konusudur. Avrupa'nın ulusal devletlerinin sadece kendi ulusal çıkarları peşinde koşarak dünyaya nasıl yayıldıklarını, sömürge peşinde ne büyük bir hazla koştuklarını, bu yolda sayısız tahrip edici savaflara girdiklerini, gücü ve ona bağlı başarıyı yücelten anlayışların (Darwin ve Spencer'in evrimci/doğal seleksiyoncu, Machiavelli'nin realist, reelpolitik düşünceleri) bu devletleri ardı ardına savaflara sürüklediğini burada göreceğiz.

Elbette bu söylediklerimiz her bir olayda zaman ve mekânda dereceleri itibarıyla farklı tarzlarda tezahür edebilir. Bütün bu genellemeler dönemin baskın görünümü açısından verilmektedir. Yoksa tarihte insanlığı felaketlere götüren anlayışların yanında onları barışa, birlikte çalışmaya, hoşgörüye ve sorunların müzakere ve diplomasi yoluyla çözülmesine çabalayan devletler ve felsefi görüşler de ortaya çıkmıştır.

Bu bölüm siyasi tarihçilerin genel olarak modern uluslararası sistemin başlangıcı olarak gördükleri Otuz Yıl Savaşları'yla (1618-1648) başlamaktadır.

Savaşın sonunda imzalanan ve uluslararası sistemin kurucu antlaşması olarak kabul edilen Westfalya Antlaşması (1648) ve sonrasında bu antlaşmaya dayanarak kurulan düzenin (Westfalya Barışı, Sistemi, Düzeni, İlkeleri vs.) kuralları ve işleyişi detaylı biçimde anlatılırken, özellikle sisteme yeni dahil olan ABD, Rus Çarlığı, Napolyon Fransa'sı, Almanya ve İtalya'nın revizyonist politikalarının dünyayı nerelere doğru sürüklediği ele alınmıştır. Yine tarihin kırılma noktalarından olan Fransız Devrimi (1789) detaylı ele alınmış, hem devrim süreci, sonrasında Napolyon Savaşları ve en sonda da devrimin bütün Avrupa'ya yayılan fıkırsel dalgaları incelenmiştir. Bu dalgaları engellemek için adeta dalgakıran vazifesini gören, Westfalya Sistemini revize eden ve gelecek on yıllarda daha çok liberal ve idealist bir dünyanın kurulabilmesi için yeni adımlar içeren *Viyana Kongresi ve Düzeni* (1815) ele alınmasa modern uluslararası sistem anlatısı eksik kalacaktır. Çünkü Viyana Düzeni diplomasinin gelişiminde mihenk taşlarından birisidir. Bu bölüm 1. ve 2. dünya savaşlarının sebepleri ve sonuçlarının analizleri ile sona ermektedir.

V. Bölümde İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan “Soğuk Savaş Düzeni” ve döneme etki eden önemli olaylar ele alınmıştır. Soğuk savaş dönemi uluslararası sistem ve küresel düzen açısından bir dizi gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Öncelikle, uluslararası sistemin ana aktörleri olan bağımsız devletlerin sayısı olağan üstü artmıştır. İkincisi, küresel düzen iki süper güç ve bunların etrafında konumlanan devletler tarafından şekillendirilmiştir. ABD ve SSCB'nin ulaştıkları güç ve etkinlik seviyesi tarihte görülen bütün devletlerden çok daha yüksek düzeylere erişmiştir. Üstelik devletler arasında ideolojik mücadele başlamıştır ki bu da tarihte neredeyse hiç görülmemiştir. Geçmişte de elbette devletlerin idealler ve peşinden koştukları inançları bulunsa da bunlar asla bir ABD-Sovyet çekişmesindeki ideolojik retoriğe ulaşmamıştır. Bir diğer değişiklik ise, uluslararası sisteme devletler arası ve devlet dışı yeni aktörlerin girmesidir. Bu yeni aktörler, uluslararası hukukun da gelişimiyle birlikte sistemin ve küresel güçler dengesinin işleyiş prensiplerine önemli yenilikler getirmişlerdir.

VI. Bölüm SSCB'nin çöküşü ve dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaşın sona ermesinin sonuçlarına ve “Yeni Dünya Düzeni” olarak adlandırılan yeni bir küresel güçler dengesinin oluşumuna yönelik atılım ve etrafındaki tarihsel olaylara odaklanmaktadır. Bütün çabalar ilerlerken 2001 yılında meydana gelen New York İkiz Kulelere terör saldırısı her şeyi tersyüz etmiştir. Bundan sonra özellikle ABD tarafından dünyaya dikte edilen terörle savaş ve önleyici vuruş stratejilerinin dünyayı getirdiği yeni evre ortaya konmuştur. Dünyanın çalkantılı ve

kaotik bir sürece girdiği bu dönemde, iletişim ve ulaştırma alanlarındaki muazzam gelişmelerin küreselleşme ivmesini artırdığı gözlenmektedir. Bu da artık küresel düzeyde her şeyin birbirleri ile doğrudan etkileşiminin mümkün olduğu, dünyanın artık büyük bir köy haline geldiği bir görünüm sunmaktadır. Ayrıca, internet, sosyal medya ve yapay zekanın devreye girişi ile sistemin aktörlerinin iletişim ve etkileşim biçimlerinde değişiklikler meydana gelmektedir. Bir başka deyişle, sistemdeki aktörlerin güç dengelerinde, bu gücü kullanım araç ve usullerinde ve algılarda bir değişim söz konusudur. Yeni Dünya Düzeninin bir türlü oluşmadığı bu evrede de bazı yeni küresel aktörlerin sahneye çıktığı (Teknoloji Şirketleri gibi) görülmüştür. Üstelik iletişim ve ulaştırma teknolojilerinin olağanüstü gelişmesi, internet, sosyal medya ve diğer sanal mecraların gelişimi, sıradan bireyleri uluslararası ilişkilere doğrudan etki eden aktörler haline daha fazla getirmiştir.

Bu dönemde post-modernizm tartışmaları, dönüşümün ne kadar derin olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. Sosyal bilimlerde tartışılan modern sonrası, postmodernizm tam olarak nedir diye sorduğumuzda kesin bir cevap bulmak zor olsa da, o bir süreçtir ve kesin ana hatları ileride çizilecektir. Şimdilik bunu, Lyotard'ın betimlemesiyle sadece bir "durum" (Lyotard 1979) olarak görelim. Post modernlik pozitivizm ötesi rölativist bir algıdır. Post modernlikte gerçekliğin tek bir tanımı yoktur, çoğulcudur, bireycidir, gerçekliğin tek tanımı yoksa o takdirde kimseye gerçeklik dayatması da yapılamaz, baskı karşıtıdır, reel-politik taraftarı değil daha çok idealisttir, ulusalcı değil küreselcidir. Bütün bu yeni post modern düşünceler, algılar uluslararası sistemi kökünden değiştirir mi? Şu anda bunu söylemek çok zor. Çünkü halen anarşik bir düzende işleyen küresel sistemi yine devletlerin ulusal çıkarı ve güç peşinde olmaları belirlemektedir. Bununla birlikte, ahlaki ve hukuki kuralların gittikçe daha fazla gündeme geldiğini ve kaba ulusal çıkar peşinde koşan devletlere itirazların da bu noktalardan yöneltildiğini, ulus devletleri zayıflatan süreçlerin hızla ilerlediğini, sisteme giren yeni aktörlerin bazılarının devletlerin dahi önüne geçebileceğini değerlendirebiliriz.

Bu dönemin düşünsel sorunlarının ötesinde, tüm dünyayı ilgilendiren küresel ölçekteki sorunların yakıcı etkileri de gün yüzüne çıkmıştır. Küresel sorunların daha fazla derinleşip tek bir devletin ve medeniyetin üstesinden gelemeyeceği kadar karmaşık ve çapraşık ve de küresel yaşamı topyekûn etkileyecek boyutta bir tehdide ulaşması durumunda (iklim değişikliği, terörün yaygınlaşması, çevre kirliliği, meteor çarpması, salgınlar, hastalıklar, uzaylı istilası, ya da büyük mete-

or çarpması, küresel çaptaki doğal felaketler, yapay zekâ aşırılıkları vs) küresel sistemin daha işbirliğine, kurala dayalı ilişkilere, çoğulcu fikirlerin serdedilmesi-ne doğru evrilebileceği de söylenebilir. Tabi şimdilik bu bir ütopya.

VII. Bölümde günümüzdeki uluslararası sistemde yer alan aktörler, küresel sorunlar, süreçler, kurumlar, reform arayışları, sistemin geleceğine etki eden eğilimlere yer verilmiştir. Tüm kitap boyunca anlatılan tarihi olayların sonucunda ortaya çıkan uluslararası sistemin görünümü burada anlatılacaktır.

Sonuç bölümünde ise kitabın tamamını okuyacak zamanı ve sabrı olmayanlar için kısa ve genel bir özet yer alacaktır.

Kitabın geneline bakıldığında, insanlık tarihinde gelmiş geçmiş meta konuların (devletlerin ortaya çıkışları, savaşlar, antlaşmalar, ekonomik ve sosyal ilişkiler, komutanlar, devlet adamları vs.) büyük çoğunluğuna bir cümle, ya da paragrafla da olsa değinilmiştir. Bunun nedeni açıktır. Tarihte hiçbir olay tek başına ve geçmişten bağımsız olarak açıklanamaz. Örneğin bugünkü halkları, devletleri, kültür ve medeniyetleri anlamak için kavimler göçünü, doğu-batı etkileşimlerini (Yunan-Pers, Roma-Sasani savaşları, Haçlı Seferleri, Moğol İstilaları), Yahudiliğin, Hristiyanlığın, İslam'ın doğuşunu ve yayılmasını, Batı medeniyetinin yükseliş evrelerini, sömürgeciliği, sanayileşmeyi, coğrafi keşifleri, küresel güçlerin yükseliş ve çöküş evrelerini bilmek gerekecektir. Tarihteki her bir olayın kendisinden sonraki olaylara yön verdiği genel kabul gören bir görüştür. Kısaca, dünyada insanın yer aldığı ve evveliyatı olmayan hiçbir şey yoktur. Evveliyatı bilinmeden de her hangi bir konuda üretilecek düşünce ya da uygulanacak bir politika eksik olacaktır.